

MİLLET YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ

MELEK GENÇBOYACI

Millet Kütüphanesi okuma salonu, 1916.

M

İLLET Kütüphanesi 17 Nisan 1916'da Diyarbakırlı Ali Emirî Efendi tarafından kurulmuştur. Bütün ısrarlara rağmen kütüphaneye isminin verilmesini istememiş, "Ben bu kitapları milletim için topladım ve milletime armağan ediyorum; kütüphanemin ismi de 'Millet Kütüphanesi' olacak!" demiştir.

Kütüphanenin binası, kitabe ve vakfiyesine göre H. 1112'de (1700-1701) Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzul-

lah Efendi tarafından Darülhadis olarak yaptırılmış ve kurucusunun adıyla "Fezziyye Medresesi" olarak tanınmıştır. Bina, Fezzipaşa caddesinin başlangıcı ile Macar Kardeşler caddesinin kesiştiği, Feyzullah Efendi sokağı ile Ali Emirî sokağı arasındadır. Mektep kısmı 1912'de gerçekleştirilen yol çalışmaları ve 20 Ağustos 1913'te Macar Kardeşler caddesinin halka açılması sırasında yola gitmiştir.

Toplam 1650 metrekare alan üzerine kurulan, köfeki taşı ve tuğladan yapılan

medrese (L) şeklindedir. Ön tarafı revaklı on küçük oda ile karşısında taş avludan merdivenle çıkılan simetrik ve kubbeli iki salondan oluşan ana binayla iki bölümden müteşekkildir.

Medrese savaştan, 1894'teki İstanbul zelzelesinden, daha sonra Fatih yangınından da etkilenmiş ve harap bir duruma gelmiştir. 1914'te yıktırılıp meydan olarak halka açılması düşünülmüşse de 1912'de Said Halim Paşanın başkanlığında kurulan İstanbul Âsâr-ı Atîka Muhipleri Cemiyetinin fahri üyesi Fransız

büyükelçisi Maurice Bompard'ın eşinin girişimleriyle bundan vazgeçilmiştir. Evkaf Nazırı Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendinin gayretleriyle de tamir ettirilerek (1916) yok olmaktan kurtarılmış ve kütüphane için o sıralarda yer arayan Ali Emirî Efendiye tahsis edilmiştir.

Ana bina giriş kapısı kemerinin üzerindeki oymalı taç arasına, binanın yapılışına Türkçe olarak düşürülen iki beyitlik tarih kitabesi şöyledir:

*Hâce Feyzullâh Efendi hazret-i müfti'l-enâm
Eyledi bünyâdına bu dâr-ı ilmin ihtimâm
Lafzan ü manen dedim itmâmına târîh-i tâm
Bin yüz on ikide hakkâ medrese oldu tamâm*

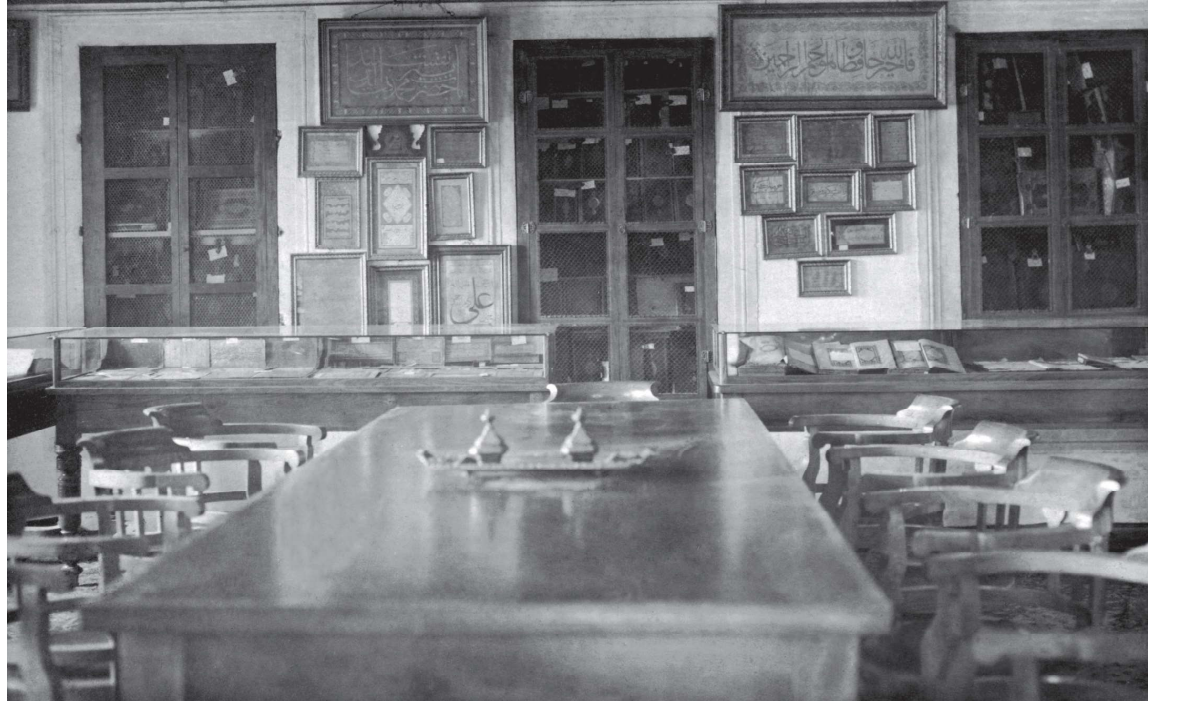
Bugün müze ve okuma salonu olarak kullanılan (dershane-mescit ve kütüphane) kuş evleri ile çevrili ana bina; bahçesinde şadırvanı, kuyusu ve ayrıca yan yüzünde bulunan nefis kitabeli çeşmesiyle Osmanlı mimarisinin klasik döneminin sonuna aittir.

Çeşmenin üzerinde Edirneli Kâmî Mehmed Efendinin (ö. 1136/1724) dört beyitlik tarih manzumesinin talik hatla kitabesi bulunmaktadır:

*Hâce-i hâkân-ı azam hazret-i müfti'l-enâm
Seyyidü'l-âfâk Feyzullâh kudsiyyü'l-hisâl
Bu nümûdâr-ı tahûru sû-be-sû icrâ edip
Eyledi âsâr-ı pür-envârını cennet misâl
Cûşî-i mâ'û'l-hayâtîdir ferâh-bahşâ-yı cân
Hod-be-hod olmuş sadâ-yı kulkulu zîb-i makâl
Lûle gördüm Kâmiyâ târîh için atşâna der
Gel gel iç bu çeşmesâr-ı nûrdan âb-ı zülâl
(Tarih 1112/ 1700-1701)*

Çocukluğundan itibaren kitap okumaya ve toplamaya başlayan Ali Emirî Efendinin hayatına ve milletine duyduğu derin sevgi ve bağlılığa şöyle bir göz atacak olduğumuzda doğum yeri olan Diyarbakır'dan İstanbul'a kadar uzanan hayat serüveninde 67 yıllık ömrüne çok şey sığdırdığını görürüz.

Ali Emirî Efendinin kütüphane kurmasında milletine karşı duyduğu büyük saygı ve sevginin önemli yeri vardır. Bir diğer sebebi ise eski bir layihada yer alan güzel bir teklifin onda bıraktığı tesirdir. Bu layiha 1871'de Maarif Meclisi Başkanlığında bulunduğu sırada Tahir Müni bey tarafından yazılmıştır (MYK AEMtf 85). Layihada, İstanbul'da devrin ihtiyaçlarını karşılayacak Doğu ve Batı kültürüne dair kitapları ihtiva eden bir "Millet Kütüphanesi" kurulması lüzumu belirtiliyor ve bu maksatla Çemberli-

taş'ta yanmış vaziyetteki Elçiler Hanı arsasına büyük bir bina inşa edilmesi teklif ediliyordu. Ancak bu teklif hayata geçirilmemiş, sadece yazıda kalmıştı. Ali Emirî de kurduğu kütüphaneye Millet Kütüphanesi adını verirken bir kenarda unutulmuş bu eski layihayı hatırlamıştır.

Kütüphanenin kuruluş aşamasında Şeyhülislam Hayri Efendiden büyük yardım gören Ali Emirî, bu süreci yazılarında uzun uzun anlatmıştır. Medresenin kütüphaneye dönüştürülmesi sırasında yapının nasıl kullanılacağı tespit edilmiş, nadir eserler ve hat levhaları için ayrı bir mekan, önemli kişiler ve araştırmacılar için ayrı bir okuma salonu, medrese odalarının da kitap deposu olması kararlaştırılmıştır. Ali Emirî, "umuma mahsus bir mütalaahâne" diye adlandırdığı bir okuma salonu ile hafız-ı kütübler için odalar da planlamıştır. Ayrıca Feyzullah Efendinin o yıllarda vakıfların depolarında korunan kitaplarını Feyzullah Efendi Medresesine getirtmiştir.

Nihayet Ali Emirî hayatı boyunca topladığı paha biçilmez kitaplarını oluşan kütüphanesini 17 Nisan 1916'da kurduğu Millet Kütüphanesine bağışlamıştır.

KÜTÜPHANENİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

1924'ten itibaren binaları kullanılmayacak durumda bulunan Reşid Efendi, Carullah Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa ve Pertev Paşa gibi önemli vakıf kütüphanelerinin kitapları, Millet Kütüphanesinde toplanmıştır. Ancak 1962'de kütüphane halk kütüphanesi konumuna geçince bu kitaplar Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. 1981'de İl Halk

Kütüphanesinin Laleli'deki Simkeşhane binasına taşınması üzerine kütüphane tekrar Millet Kütüphanesi kimliğine kavuşup "Fatih İlçe Halk Kütüphanesi" olarak hizmete devam etmiştir.

Kütüphaneye Murad Molla, Adile Sultan, Yusuf Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa halk kütüphaneleri ile Ebu Bekir Paşa, Yavuz Selim, Zembilli Ali Efendi çocuk kütüphaneleri bağlı birim olarak hizmet vermişse de bugün bu kütüphaneler vakıflara devredilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü idaresinde hizmet veren Millet Kütüphanesindeki yeni kitaplar da Sakarya Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezine aktarılmış, böylece burası, araştırma ve ihtisas kütüphanesine dönüştürülmüştür. Bugün Millet Yazma Eser Kütüphanesi adıyla hizmete devam etmektedir.

Bu eşsiz kütüphanede, başta Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan, Türk dilinin ve kültürünün temel kitabı *Divânu Lügati't-Türk* olmak üzere çeşitli padişahların kıymetli divanları, tezhipli-minyatürlü tek nüsha nadir eserler, Türk-İslam dünyasının dil, edebiyat, tarih, coğrafya, tıp, sanat ve pozitif ilimlerle ilgili paha biçilemeyen elyazmaları, ferman, berat, hat koleksiyonu, Cumhuriyet öncesi gazete ve mecmualar, Fransızca kitaplarla birlikte 30 bine yakın eser mevcuttur. Ayrıca Ali Emirî'nin telif ve istinsah ettiği eserler de bulunmaktadır.

Yahya Kemal kütüphaneyi şu beytinde pek güzel tarif eder:

*Yekpâre nûr olan bu kütübhâne-i nefîs
Yekpâre servetiydi bu âlemde kendinin*

Zengin koleksiyonuyla haklı bir üne sahip olan Millet Kütüphanesi, yerli araştırmacılar yanında, yabancı araştırmacıların da dikkatini çekmiş, seçkin Fransızca dergilerde hem Ali Emîrî'den hem de kütüphanesinden övgüyle bahsedilmiştir.

Bir ara Macar İlimler Akademisinin *Divânu Lugâti't-Türk*'ü satın almak için Tarih-î Osmani Encümeni üyelerinden İskender bey aracılığıyla 10 bin altın teklifine Ali Emîrî, "Ben kitaplarımı milletim için topladım. Dünyanın bütün altınlarını önüme koysalar, değil böyle bir kitabımı, herhangi bir kitabımın bir yaprağını bile satmam." şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Fransızlar da bu kütüphaneye 30 bin İngiliz lirası teklif eder. İlave olarak Paris'te adına bir kütüphane kurulacağını, yaşadığı müddetçe dolgun bir maaşla kitaplarının başında "hafız-ı kütüb" olarak kalacağını, ayrıca emrine Bolulu bir aşçı ile Müslüman hizmetkarlar tahsis edileceğini söylerler. Bütün bu cazip tekliflere karşı Ali Emîrî'nin cevabı, "Efendiler ben bu kütüphaneyi devletimin bana verdiği maaşlarla yaptım. Öldüğüm zaman milletime kalması için. Bir daha böyle bir teklifle gelirsiniz sizi buradan kovarım!" olmuştur.

ALİ EMİRİ KOLEKSİYONUNDAN NADİDE ÖRNEKLER

Divânu Lugâti't-Türk Ali Emîrî Arabî 4189

Türk dünyasının en önemli eserlerinden *Divânu Lugâti't-Türk*, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alın-

mıştır. Adından da anlaşılacağı gibi Türk dillerinin lügatıdır. Kaşgarlı Mahmud'un 10 Şubat 1074'te tamamlayıp Abbasi halifesine takdim ettiği müellif nüshası kayıptır. Bu nüsha müellif nüshasından 1 Ağustos 1266'da istinsah edilen tek nüshadır. Ali Emîrî tarafından 1915'te bir tesadüf sonucu sahaflardan satın alınıp millete armağan edilmiştir. Araplara Türkçeyi, Türk dillerini, kültürlerini ve edebiyatlarını tanıtmak gayesiyle yazılan sözlük 319 yapraktan oluşmaktadır. İçerisinde bir Türk tarafından çizilen ilk dünya haritası da mevcuttur.

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâ'ili'l-Osmâniyye Ali Emîrî Tarih 1216

Lokman b. Hüseyin el-Urmevî tarafından 1588'de telif edilen eser Osmanlı padişahlarının fiziksel özelliklerini, beden âlmetlerini ve vasıflarını ihtiva eder. Osman Gazi'den itibaren III. Murad dahil Osmanlı padişahlarının hayatları, saltanat yıllarındaki olaylar ve hilyeleri tespit edilmiştir. 12 padişah minyatürü bulunmaktadır. Manzum-mensur karışık bir eserdir.

Meşâ'irü's-Şu'arâ Âşık Çelebi Tezkiresi Ali Emîrî Tarih 772

Âşık Çelebi tarafından 1568'de yazılan eser II. Selim'e sunulmuştur. I. Murad döneminden tezkirenin yazıldığı zamana kadar yaşayan 427 şairin ebced sırasına göre yer alan hâl tercümelerini içerir. Eserin bu nüshasında Osmanlı padişahlarına ve şairlerine ait minya-

türlerin bulunması ona ayrı bir değer katmıştır. 389 yaprak olan bu nüsha 88 minyatürü ihtiva eder.

Cerrâhiyetü'l-Hâniyye *Cerrâhiye-i İlhâniyye* Ali Emîrî Tıbb 79

Sabuncuoğlu Şerefeddin eserini Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Müellif eserini 10. yüzyılın ünlü Endüslü cerrahı Ebu'l-Kâsım Zehravî'nin *Kitabü't-Tasrif fi't-Tıbb* adlı ansiklopedik eserinin cerrahiye ait 30 bölümünü esas alarak hazırlamış, kendisi de birçok bölüm eklemiştir. Metin içinde minyatürler de vardır. ▣

KAYNAKÇA

- ❏ Ahmet Refik Altınay, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Sayı 1/78, s. 47-51.
- ❏ Ali Aksakal, "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dostu Ali Emîrî Efendi", TKY, XXII, 250, Şubat 1984, s. 105-108.
- ❏ Ana Britanica, "Ali Emîrî Efendi", 7, 1986, s. 385-386.
- ❏ Çiçek Derman, Melek Gençboyacı, "Kitaplar", *Ali Emîrî ve Dünyası/ Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar - Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Bir Seçme*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010, s. 284-388.
- ❏ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara: 1982, s. 437-439.
- ❏ Günay Kut, "Millet Kütüphanesi", *Anadolu Kütüphaneleri*, haz. Bülent Yılmaz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013, s. 251-269.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Ali Emîrî Efendi ve Divanü Lugâti't-Türk", *II. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi 28-30 Mayıs 2008*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 251-260.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Ali Emîrî Efendi ve Divanü Lugâti't-Türk", *Türk Dili Dergisi, Kaşgarlı Mahmud Özel Bölümü*, Ankara: Kasım 2008, Cilt: XCVI, Sayı: 683, s. 542-552.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Cumhuriyettan Günümüze Millet Kütüphanesi", *Ali Emîrî ve Dünyası/ Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar - Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Bir Seçme*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2010, s. 45-53.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Millet Yazma Eser Kütüphanesi ve Ali Emîrî Efendi", *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 46, 2016, s. 105-145.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin Kütüphanesine Vakfettiği Kitaplar ve Millet Kütüphanesi", *Şehir ve Kültür*, 11, 2015, s. 62-67.
- ❏ Melek Gençboyacı, "Fethü'l-Müte'âl fi-Vasfî'n-Ni'âl (FE 1264)", *İslam: İnanç ve İbadet Sergi Kataloğu (22 Temmuz - 10 Ekim 2009/ Abu Dhabi)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, s. 382-383.
- ❏ Muhtar Tefikoğlu, *Ali Emîrî Efendi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- ❏ Serhan Tayşi, "Ali Emîrî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: 1989, s. 390-391.
- ❏ Ş. N. Bayraktar, "Feyzullah Efendi Medresesinde Fatih Millet Kütüphanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, 10, 1968, s. 5743-5745.
- ❏ Zeynep Ahunbay, "Feyzullah Efendi Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, 1994, s. 308-309.

